

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ОСІБ, ЯКІ Є НОСІЯМИ АВТОРИТЕТУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

У статті виокремлюються істотні ознаки та пропонується дефініція поняття “спеціально-кримінологічне запобігання насильницьким злочинам проти осіб, які є носіями авторитету органів державної влади”. Виокремлено та охарактеризовано найбільш важливі заходи спеціально-кримінологічного запобігання цьому виду злочинності.

Ключові слова: спеціально-кримінологічне запобігання; злочин проти осіб, які є носіями авторитету органів державної влади; корупціогенний ризик; алкоголізм; антитерористична операція.

В статье выделяются существенные признаки и предлагается дефиниция понятия “специально-криминологическое предотвращение насильственных преступлений против лиц, являющихся носителями авторитета органов государственной власти”. Выделены и охарактеризованы наиболее важные мероприятия специально-криминологического предупреждения этого вида преступности.

Ключевые слова: специально-криминологическое предупреждение; преступление против лиц, являющихся носителями авторитета органов государственной власти; коррупциогенный риск; алкоголизм, антитеррористическая операция.

Paper highlights the essential features and offers a definition of the concept of “special criminological prevention of violent crimes against persons who are carriers of the authority of public authorities”. The most important measures of special criminological prevention of this type of crime are distinguished and characterized.

Keywords: special criminological prevention; crime against individuals who are the carriers of the authority of public authorities; corruption risks; alcoholism, anti-terrorist operation.

Протидія насильницьким злочинам проти осіб, які є носіями авторитету органів державної влади, має здійснюватися як на загальносоціальному, так і на спеціально-кримінологічному рівнях. При цьому така протидія, як слушно вказують кримінологи, повинна носити комплексний характер [1, с. 263]. Звісно, що першочерговим є загальносоціальне запобігання цим злочинам, під яким доцільно розуміти систему перспективних економічних, соціальних, ідеологічних, технічних, організаційних, правових заходів, що здійснюються постійно або тимчасово органами державної влади, органами місцевого самоврядування та іншими неспеціалізованими суб'єктами запобігання злочинам, з метою впливу на причини та умови цього виду злочинності, які породжують виникнення комплексу сваволі та ілюзій та формування соціопатичної особистості, що зумовлюватиме зниження динаміки цього виду злочинності у майбутньому. Першочерговість загальносоціального запобігання насильницьким злочинам проти осіб, які є носіями авторитету органів державної влади, обумовлюється тим, що слід використовувати, насамперед, можливості загальних заходів або переконатися, що їх розвиток та інтенсивність

в конкретній ситуації не справляють бажаного ефекту. Загальні заходи є основою інших методів впливу, створюють умови для їх здійснення, полегшують їх реалізацію [2, с. 95].

У кримінологічній науці проблема спеціально-кримінологічного запобігання насильницьким злочинам проти осіб, які є носіями авторитету органів державної влади, практично не досліджувалася. Можна виділити лише загальні праці Р.Т. Гамідова, Р.В. Гречанюк, В.В. Голіни, А.Е. Жалінського, А.П. Закалюка, О.М. Костенка, М.Б. Мохового, М.Х. Сулейманова, Є.Л. Таможник та інших.

Відтак метою цієї статті є виокремлення ознак поняття “спеціально-кримінологічне запобігання насильницьким злочинам проти осіб, які є носіями авторитету органів державної влади”, формулювання на їх основі дефініції відповідного поняття, а також пропозиція конкретних заходів цього виду запобігання відповідному виду злочинності.

Насамперед, звернемо увагу на те, що спеціально-кримінологічне запобігання злочинності науковці розглядають як систему впливу на процеси детермінації й причинності злочинності, що стосуються окремих соціальних груп, сфер діяльності та об'єктів, що характеризуються підвищеною вірогідністю вчинення злочинів [3, с. 445]. Інше кажучи, спеціально-кримінологічні заходи спрямовані на усунення причин злочинності чи конкретних злочинних проявів [4, с. 52].

На нашу думку, спеціально-кримінологічна протидія насильницьким злочинам проти осіб, які є носіями авторитету органів державної влади, характеризується такими істотними ознаками:

1) це система конкретних засобів, що здійснюються на макро-, мікро- та індивідуальному рівнях, та які спрямовані не тільки на недопущення конкретних проявів злочинної поведінки з боку певних суб'єктів, а й на ті негативні явища і процеси в суспільстві, які створюють певний рівень і структуру криміногенного потенціалу, що виявляється в кількості вчинених злочинів та їх тяжкості [5, с. 21–22];

2) суб'єктом спеціально-кримінологічної протидії є органи кримінальної юстиції. Як зауважив О.Г. Кальман, спільним для цих органів є те, що функція протидії злочинам виокремлюється як самостійний напрям їх діяльності. Зміст цієї функції полягає у виявленні й усуненні криміногенних явищ, профілактиці злочинів, запобіганні й припиненні злочинів, виявленні й усуненні причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, запобіганні рецидиву, здійсненні контролю за реалізації заходів протидії злочинності [6, с. 30–31];

3) змістом спеціально-кримінологічної протидії злочинам, що досліджуються, є правоохоронна діяльність відповідних суб'єктів, що спрямована на превенцію насильницьких злочинів проти осіб, які є носіями авторитету органів державної влади;

4) метою цієї діяльності є здійснення спеціально уповноваженими суб'єктами заходів кримінологічної профілактики, відвернення та припинення суспільно небезпечних наслідків вчинення насильницьких злочинів проти осіб, які є носіями авторитету органів державної влади.

Таким чином, *спеціально-кримінологічна протидія насильницьким злочинам проти осіб, які є носіями авторитету органів державної влади* – це система конкретних засобів, які здійснюються на макро-, мікро- та індивідуальному рівнях спеціально уповноваженими органами кримінальної юстиції під час реалізації їх правоохоронної функції, метою яких є здійснення цими органами заходів кримінологічної профілактики, відвернення та припинення суспільно небезпечних наслідків вчинення насильницьких злочинів проти осіб, які є носіями авторитету органів державної влади.

Спеціально-кримінологічна протидія насильницьким злочинам проти осіб, які є носіями авторитету органів державної влади, може включати різноманітні заходи в економічній, соціальній, психологічній сферах.

До найбільш важливих, зокрема, слід віднести такі.

По-перше, відновлення контролю над державним кордоном України та адміністративним кордоном з тимчасово окупованою територією. Зокрема, доцільно реалізувати проект “Стіна”, що був презентований на засіданні Уряду України ще 3 вересня 2014 р. та який спрямований на облаштування оборонних споруд, систем спостереження, рокад на всій довжині державного кордону України з Російською Федерацією, а також морського узбережжя держави та демаркаційної лінії на межі Автономної Республіки Крим.

По-друге, здійснення контролю над коштами, спрямованими на забезпечення засобами індивідуального захисту, військовою технікою військовослужбовців Збройних Сил України, зменшення корупційних ризиків у цій сфері. Наприклад, за даними перевірки матеріально-технічного, медичного та грошового забезпечення учасників антитерористичної операції (АТО), зокрема, щодо забезпечення їх захисними шоломами, бронежилетами, харчуванням, що відбулася у липні 2014 р., було встановлено низьку забезпеченість засобами індивідуального захисту. Так, станом на 6 липня 2014 р. забезпеченість бронежилетами складала: 67 % (1,3 та 4 класу захисту), шоломами кевларовими – 2 % (з початку АТО в частини (підрозділи) надійшло через добвольчі органи 405 шт.) [7]. Також варто згадати ситуацію з підробленими бронежилетами, які надійшли для військовослужбовців у зоні АТО та були виготовлені на Львівщині, Івано-Франківщині, Вінничині [8–10].

По-третє, легалізація зброї в Україні. Так, за повідомленням МВС України, у нашій державі збільшився обіг нелегальної зброї. Близько 70 % вилученої зброї перевезено із зони АТО. У 2015 р. затримали 23 волонтерів, 45 бійців добровольчих батальйонів і 83 військових за підозрою в незаконному переміщенні зброї із зони АТО. Переважно військові вивозять із зони АТО гранати, автомати і патрони. Для вивезення зброї вони використовують об’їзні польові дороги, а також використовують тайники в автомобілях і бронетехніці. Зокрема, було виявлено схованку з великим арсеналом зброї в танку [11]. Протягом усього часу проведення АТО в Україні проводяться спецоперації по вилученню нелегальної зброї з обігу. Так, за повідомленням прес-служби Генеральної прокуратури України, 6 липня 2016 р., проведеними слідчими заходами ГПУ та СБУ за місцем дислокації полку патрульної служби поліції особливого призначення “Дніпро-1” Національної поліції у Дніпропетровській області виявлено рекордну кількість незаконно утримуваної зброї, боєприпасів та вибухових речовин, які викрадені, вивезені з зони АТО, як вже списане військове майно, що використовувалось під час зіткнень з бойовиками терористичних організацій “ЛНР” та “ДНР” [12].

З приводу цього заходу можна наводити безліч аргументів як за, так і проти. Досить влучно їх описав П. Л. Фріс. Доводи “проти”: надзвичайно зростає рівень насильницької злочинності; зброя потрапить до рук злочинців; в США постійно розстрілюють в школах, університетах, на вулицях; нам цього не потрібно – нас захищає поліція. Доводи “за”: вільний народ має право захищати себе від диктатури і злочинної влади; в умовах агресії Росії проти України, ми маємо бути готовими для здійснення збройного опору агресору; навіть при відповідно працюючих органах поліції кожна людина має право на необхідну оборону, право сама, власними силами захищати себе, своїх близьких, співгромадян, майно та т. ін. від злочинних посягань. Це природне право людей; існуючий стан правової охорони

не забезпечує відповідного рівня безпеки громадян [13]. Цей науковець доходить обґрунтованого висновку, що в тих державах, де легалізована зброя, істотно знижується рівень насильницької злочинності. Так, в Естонії після легалізації зброї штат поліції було скорочено вдвоє. За рік в цій країні від вогнепальної зброї гине не більше 100 чоловік і то у більшості від суїциду [13]. Тим не менше, легалізація зброї в Україні не означає, що вона може продаватися без обмежень. У законодавстві має бути передбачено чіткий механізм та перелік тих осіб, кому зброя може бути реалізована, а також інші запобіжні заходи.

По-четверте, доцільно вживати всіх необхідних заходів для відновлення довіри населення до органів державної влади. Для цього слід, зокрема, забезпечити повне та всебічне розслідування фактів загибелі людей, вчинення інших злочинів, пов'язаних з проведенням масових акцій протесту у листопаді 2013 р. – лютому 2014 р.; прийняти Закон України “Про муніципальну поліцію”; провести реформу правоохоронних органів та суду; реалізувати положення Закону України “Про відновлення довіри до судової влади в Україні” та Закону України “Про очищення влади”; створити законодавчі механізми проведення моніторингу способу життя осіб, які обіймають посади, пов'язані з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування; запровадити процедуру прозорого конкурсного відбору при призначенні на посади осіб, які є носіями авторитету органів державної влади; створити нову систему атестації працівників правоохоронних органів з урахуванням міжнародного досвіду [14, с. 160–161].

По-п'яте, зниження рівня віктимності осіб, які є носіями авторитету органів державної влади (насамперед, поліцейських та військовослужбовців Збройних Сил України – учасників АТО) та покращення кадрової роботи у підрозділах. Для цього, зокрема, доцільно: своєчасно реагувати на випадки порушення законності та вчинення злочинів з боку осіб, які є носіями авторитету органів державної влади; вдосконалити систему професійної та бойової підготовки військовослужбовців Збройних Сил України та поліцейських щодо дій в екстремальних умовах, особливо під час проведення АТО; розробити та проводити юридичні та психологічні тренінги для осіб, які є носіями авторитету органів державної влади, щодо емоційної стійкості при діяльності підрозділів в умовах соціальної ізоляції або ворожого ставлення з боку громадян; готовності до використання фізичної сили та зброї; формувати у таких осіб навички приймати та реалізовувати рішення, діяти автономно, спілкуватися з представниками конфліктуючих сторін та усувати конфлікти; удосконалювати вміння осіб, які є носіями авторитету органів державної влади, визначати за зовнішніми ознаками готовність співрозмовника до агресивних дій, бути стійкими до прохань громадян; узагальнювати практику правової охорони та захисту таких осіб та виробляти конкретні заходи щодо їх вдосконалення на міжвідомчих нарадах [14, с. 162–163].

По-шосте, зменшення рівня алкоголізації та наркоманії серед осіб, які є носіями авторитету органів державної влади, особливо серед військовослужбовців Збройних Сил України у зоні проведення АТО. Так, за даними заступника начальника відділу юридичного департаменту Міністерства оборони України у 2015 р. в Збройних Силах України внаслідок уживання алкогольних напоїв загинули чи отримали травми 126 військовослужбовців, з них 66 – в районі проведення АТО. Окрім того, якщо в 2014 р. за порушення, вчинені у стані сп'яніння, було затримано 701 військовослужбовців, то в 2015 р. – вже близько 9 тис. [15] Вживання алкогольних напоїв військовослужбовцями, як зазначено у Методичних рекомендаціях щодо роботи з військовослужбовцями, схильними до вживання спиртних напоїв, є “причиною значного числа подій, злочинів, випадків травма-

тизму, виведення з ладу озброєння і військової техніки, грубих порушень військової дисципліни. Пристрасть до алкоголю, як правило, тягне за собою вкрай негативні наслідки не лише для самих військовослужбовців, але й їх сімей, товаришів по службі, веде до погіршення морально-психологічного клімату у військових колективах. Вживання алкогольних напоїв має як безпосередній негативний вплив на організм людини, так і опосередкований – на службову діяльність, відпочинок, харчування, спілкування, заважаючи повноцінному виконанню військовослужбовцем своїх обов'язків” [16].

З аналізу статистичної звітності випливає, що під час вчинення насильницьких злочинів проти осіб, які є носіями авторитету органів державної влади, має місце безпрецедентне перебування їх на момент вчинення злочину у стані алкогольного сп'яніння (майже 64 %). Тоді як, наприклад, злочини проти авторитету в цілому скоюються особами у стані алкогольного сп'яніння у 15 % випадків. Питома вага злочинів, вчинених особами у стані алкогольного сп'яніння у середньому за період 2011–2015 років становила 16 % у загальній структурі злочинності. Серед групи злочинів, що досліджуються, найбільша кількість осіб, які перебували у такому стані на момент вчинення, найбільшу питому вагу становить погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України).

У Методичних рекомендаціях, про які йшлося вище, містяться окремі заходи щодо профілактики алкоголізму серед військовослужбовців. Проаналізувавши їх, а також на підставі результатів проведеного анкетування виокремимо основні профілактичні заходи зменшення рівня алкоголізації серед військовослужбовців Збройних Сил України: 1) знання об'єктивної картини щодо вживання алкогольних напоїв у військових підрозділах. Методичні рекомендації зобов'язують офіцерів по роботі з особовим складом збирати та аналізувати об'єктивну інформацію про військовослужбовців, які прибули до частини, підрозділу і можуть зловживати алкоголем. При цьому з моменту прибуття поповнення до військової частини, підрозділу, у першу чергу, необхідно вивчити: характеристики з місця роботи, навчання, картку професійно-психологічного відбору, медичну картку, автобіографію та інші документи з метою виявлення ознак, що вказують на необхідність включення військовослужбовця до групи ризику [16, с. 4–5]; 2) персональний облік тих військовослужбовців, які схильні до вживання алкогольних напоїв та наркотичних засобів; 3) індивідуально-виховна робота з особовим складом, яка має носити систематичний характер; 4) проведення занять у системі воєнно-ідеологічної підготовки (оперативних форм інформування особового складу), включення до тематики занять додаткових тем, присвячених боротьбі з пияцтвом у військовому середовищі [16, с. 5]; 5) проведення спеціальних виховних та культурно-масових заходів, наприклад, бесід на теми: “Алкоголь і боєготовність підрозділу”, “Алкоголь і здоров'я військовослужбовця” [16, с. 5]; 4) використання наочної агітації та стінної печаті [16, с. 5]; 5) перекриття шляхів потрапляння алкогольних напоїв та наркотичних засобів до військовослужбовців; 6) систематичні перевірки приміщень, де знаходяться військовослужбовці, на предмет зберігання ними алкогольних напоїв та наркотичних засобів; 7) роз'яснення військовослужбовцям положень кримінального законодавства України щодо наслідків вчинення злочину у стані сп'яніння, а також законодавства про адміністративні правопорушення щодо відповідальності за розпивання військовослужбовцями спиртних напоїв; 8) доведення до відома військовослужбовців наказів про засудження судами військовослужбовців, які вчинили злочини у стані алкогольного сп'яніння [16, с. 5]; 9) проведення зустрічей з працівниками військової прокуратури [16, с. 5]; 10) вжиття адекватних заходів реагування після кожного зловживання алкоголем

[16, с. 5]; 11) винесення на суд громадськості (загальні збори військовослужбовців, офіцерські збори, товариські суди честі, наради сержантів і т.п.) військовослужбовців, які допустили виконання обов'язків по службі в стані алкогольного сп'яніння [16, с. 7]; 12) запрошення священників, які опікуються військовими частинами для проведення індивідуальних та колективних бесід, занять тощо [16, с. 8]; 13) проведення волонтерами бесід з особами, які зловживають спиртними напоями. При цьому саме жінки-волонтерки більш ефективно можуть вплинути на чоловіків, які зловживають спиртними напоями [16, с. 8].

Таким чином, протидія насильницьким злочинам проти осіб, які є носіями авторитету органів державної влади, може здійснюватися як на загальносоціальному, так і на спеціально-кримінологічному рівнях. Для належної діяльності у відповідному напрямку слід комплексно підходити до вирішення цієї проблеми. Метою спеціально-кримінологічних заходів є вплив на причини та умови цього виду злочинності, які породжують виникнення комплексу сваволі та ілюзій та формування соціопатичної особистості, що зумовлюватиме зниження динаміки цього виду злочинності у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Дубинин Н.П.* Генетика, поведение, ответственность (О природе антиобщественных поступков и путях их предупреждения) / Н.П. Дубинин, И.И. Карпец, В.Н. Кудрявцев. – М. : Политиздат, 1982. – 304 с.
2. *Жалинский А.Э.* Специальное предупреждение преступлений в СССР / А.Э. Жалинский. – Львов : “Вища школа”, 1976. – 192 с.
3. Криминология : учебн. / Под. общ. ред. А.И. Долговой. – М. : Норма, 2002. – 848 с.
4. Криминологія : навч. посіб. / За заг. ред. О.М. Джужи. – К. : Прецедент, 2004. – 208 с.
5. Запобігання злочинності (теорія і практика : навч. посіб. / В.В. Голіна. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – 120 с.
6. Криминологічна віктимологія : навч. посіб./ Є. М. Моїсєєв, О.М. Джужа, В.В. Василевич та ін. ; за заг. ред. О.М. Джужи. – К. : Атіка, 2006. – 352 с.
7. Стан забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України, які беруть участь в антитерористичній операції / Офіційний сайт Міністерства оборони України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/dlya-zmi/pres-relizi/stan-zabezpechennya-vijskovosluzhbovcziv-zbrojnih-sil-ukraini-yaki-berut-uchast-v-antiteroristichnij-operaczii.html>.
8. В Україні збільшилася кількість нелегальної зброї [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/ukraine/3519227-v-ukraini-zbilshylasia-kilkist-nelehalnoi-zbroi>
9. Підприємці продали у зону АТО бронжилети, що нездатні захистити [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://antikor.com.ua/articles/8071-pidprijemtsi-prodali-u-zonu-ato-bronehileti-shcho-ne-zdatni-zahistiti/>.
10. Силовики обшукують базу полку “Дніпро-1”, вилучена зброя та вибухівка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zbroya.info/uk/blog/10028_siloviki-obshukuiut-bazu-polku-dnipro-1-viluchena-zbroia-ta-vibukhivka/
11. В Україні збільшилася кількість нелегальної зброї [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/ukraine/3519227-v-ukraini-zbilshylasia-kilkist-nelehalnoi-zbroi>
12. Силовики обшукують базу полку “Дніпро-1”, вилучена зброя та вибухівка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zbroya.info/uk/blog/10028_siloviki-obshukuiut-bazu-polku-dnipro-1-viluchena-zbroia-ta-vibukhivka/.
13. *Фріс П.Л.* Право громадян на зброю – pro et contra/ П.Л. Фріс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zbroya.info/uk/blog/7838_pavlo-fris-pravo-gromadian-na-zbroiu-pro-et-contra/.
14. Моніторинговий криминологічний аналіз окремих видів злочинів в Україні (2013–2014 роки) : наук.-практ. посіб. / О.М. Литвак, Р.О. Стефанчук, Н.В. Лісова та ін. – К. : Національна академія прокуратури України, 2015. – 254 с.
15. 126 військовослужбовців загинули чи отримали травми внаслідок уживання алкоголю в 2015 році, – Міноборони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ua.censor.net.ua/news/383712/126_viyiskovoslujbovtziv_zagynuly_chy_otrymaly_travmy_vnaslidok_ujyvannya_alkogolyu_v_2015_rotsi_minoborony.
16. Методичні рекомендації щодо роботи з військовослужбовцями, схильними до вживання спиртних напоїв. Особливості проявів, профілактика, організація роботи / Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Міністерства оборони України. – К., 2015. – 9 с.